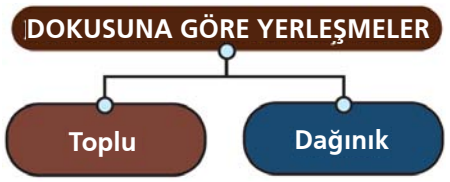
COĞRAFYA Sınıf-9

OGM MATERYAL
ORTAÖĞRETİM GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

KONU YERLEŞME DOKU VE TİPLERİNİN OLUŞUMUNDA ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER

Doğal ve beşerî şartların etkileşimi sonucunda yeryüzünde farklı yerleşme dokuları ve tipleri ortaya çıkmıştır. İklim özellikleri, yüzey şekilleri, su kaynakları, toprak özellikleri, bitki örtüsü gibi doğal faktörlerin yanında; ekonomik faaliyetler, ulaşım koşulları gibi beşerî faktörler yerleşme dokularının ve tiplerinin farklılaşmasında etkili olmuştur.

Kuruldukları alan üzerinde evlerin dağılış düzenine veya yerleşmelerin genel dış görünümüne **yerleşme dokusu** denir.



Su kaynaklarının sınırlı ve yetersiz, engebenin az olduğu kurak ve yarı kurak iklim bölgelerindeki kırsal alanlarda evler birbirine yakındır. Bu tür yerleşme dokusuna **toplu yerleşme** denir. Bu yerleşmelerde meskenler birbirine bitişik ya da çok yakındır ve sokaklar dardır. Toplu yerleşmeler Türkiye'de İç Anadolu, Güneydoğu ve Doğu Anadolu'nun kırsal kesimlerinde görülür.

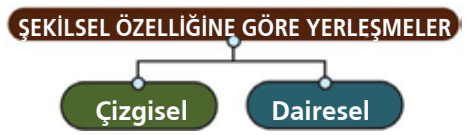


Toplu yerleşme örneği

Su kaynaklarının ve yağışın fazla, yer şekillerinin engebeli, tarım arazisinin az ve parçalı olduğu bölgelerde evler birbirinden uzak ve mesafeli kurulmuştur. Bu tür yerleşme dokusuna **dağınık yerleşme** denir. Bu yerleşmelerde birbirinden uzak meskenler patika yollarla birbirine bağlanmıştır. Dağınık yerleşmeler Türkiye'de daha çok Karadeniz kıyı kuşağında dağ yamaçlarındaki kırsal kesimlerde görülür.



Dağınık yerleşme örneği



Deniz kıyısı, akarsu vadisi ve yol boyunca uzanan yerleşmeler çizgisel bir hat oluşturur. Bu tür yerleşme dokusuna **çizgisel yerleşme** denir. Dünya üzerinde akarsu boyunca çizgisel uzanan birçok yerleşme alanı bulunur. Dağların kıyıya paralel uzandığı Türkiye'nin Karadeniz kıyılarındaki il, ilçe ve köyler genellikle çizgisel yerleşme dokusuna sahiptir.



Çizgisel yerleşme örneği

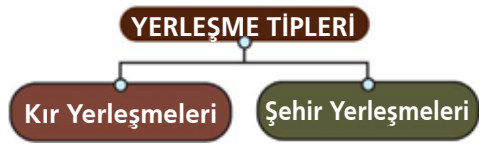
Genellikle geniş bir düzlüğün ortasında yer alan yerleşmeler dairesel bir gelişme gösterir. Bu tür yerleşme dokusuna **dairesel yerleşme** denir. Köylerde okul, cami ve meskenlerin bir arada olduğu köy meydanlarının etrafında gelişen toplu yerleşmeler dairesel dokuludur. Düz arazilerde kurulan ve birkaç farklı yönden ulaşım bağlantısı olan şehirler de genellikle dairesel bir yerleşme dokusuna sahiptir.



Dairesel yerleşme örneği

MESKEN TİPLERİ

Kırsal yerleşmelerde mesken yapımında kullanılan malzeme çevredeki doğal ortam koşullarına göre ahşap, taş, toprak vb. olabilmektedir.



Kır ve şehir yerleşmesi ayrımında nüfus miktarı, ekonomik faaliyet türü ve idari yapı gibi ölçütler kullanılır.

KIR YERLEŞMELERİ

Kır yerleşmeleri; tarım, hayvancılık, ormancılık gibi ekonomik faaliyetlerin ön planda olduğu küçük yerleşmelerdir. Farklı ölçütler kullanılmakla birlikte kır yerleşmelerinde nüfus 20.000'in altındadır. Kır yerleşmeleri büyüklüğüne göre üçe ayrılır. Bunlar; kasabalar, köyler ve köy altı yerleşmeleridir.

Kasabalar, nüfusu genellikle 2.000'den fazla 20.000'den az olan; temel geçim kaynakları tarım, hayvancılık, küçük çaplı sanayi ve ticaret olan yerleşmelerdir. Kasabalardaki küçük çaplı sanayi faaliyetleri genellikle tarıma dayalı sanayi tesisleridir.

Köyler; nüfusun 2.000'in altında olduğu, insanların genellikle tarım ve hayvancılık faaliyetleriyle geçimini sağladığı, toplu veya dağınık yerleşmelerdir. Bazı köylerde balıkçılık, ormancılık ve turizm faaliyetleri de ön plana çıkabilmektedir.

Köy altı yerleşmeleri; köyden küçük, köy olmanın gerekli şartlarını taşımayan, idari olarak köye bağlı, tek ev ya da birkaç evden oluşan yerleşmelerdir.

Köy altı yerleşmeleri; yıl boyunca konaklama süresine göre devamlı veya geçici yerleşmeler şeklinde sınıflandırılır. Bu yerleşmelerin bir kısmı devamlı (mahalle, divan, mezra, çiftlik), bir kısmı ise geçici (yayla, kom, oba, ağıl, dam, bağ evi) yerleşmelerdir. Geçici yerleşmeler, genellikle ilkbahar ve yaz aylarında hayvancılık ve tarım faaliyetleri için kullanılır.

ŞEHİR YERLEŞMELERİ



Şehir yerleşmesi örneği

Şehir yerleşmeleri; sanayi ve ticaret gibi tarım dışı faaliyetlerin ön plana çıktığı, nüfusu genellikle 20.000'in üstünde olduğu yerleşmelerdir. Şehirlerde genellikle planlı bir yerleşme görülür. Kalabalık nüfusun ihtiyaçlarına yönelik meslek ve iş kolu çeşitliliği fazladır. Şehir yerleşmeleri, nüfuslarına ve fonksiyonlarına göre sınıflandırılabilir.

ŞEHİR YERLEŞMELERİ

Nüfusa Göre	Fonksiyona Göre	
• **Küçük Şehirler** (20.000-100.000)	• Tarım Şehri	• Maden Şehri
• **Orta Büyüklükteki Şehirler** (100.000-500.000)	• Sanayi Şehri	• Kültür Şehri
• Büyük Şehirler (500.000-1.000.000)	• Ticaret Şehri	• Ulaşım Şehri
• Metropol Şehirler (1.000.000'dan fazla)	• Turizm Şehri	• Dini Şehir
	• Liman Şehri	• İdari Şehir

Şehirler, nüfuslarına göre farklı büyüklükte olabileceği gibi ön plandaki ekonomik faaliyetler ve sosyal yapıları bakımından da farklılık göstermektedir. Bir şehirde bir ya da birden fazla fonksiyon ön plana çıkabilmektedir.



Taş mesken
Doğal çevrede taşların yoğun olarak bulunduğu yerlerde yaygındır.



Ahşap mesken
Genellikle ormanlık alanların çevresinde rastlanır.



Toprak mesken
Kurak ve yarı kurak iklim alanlarında yaygındır.

SORULAR

1.
Yerleşmeler dairesel, çizgisel, toplu ve dağınık dokularda olabilmektedir.

Yerleşme dokularının bu şekilde farklılık göstermesi üzerinde;
I. Yer şekilleri
II. Su kaynakları
III. Ulaşım faaliyetleri
verilenlerden hangileri etkili olmuştur?

A) Yalnız I.
B) Yalnız II.
C) I ve II.
D) II ve III.
E) I, II ve III.

Cevap: E

2.
Aşağıdakilerden hangisi yerleşmelerin kırsal ya da kentsel olarak ayrımında kullanılan kriterlerden birisi değildir?

A) Nüfus miktarı
B) Nüfus yoğunluğu
C) Meskenlerin büyüklüğü
D) Sosyal yaşam olanakları
E) Yürütülen ekonomik faaliyetler

Cevap: C

3.
Dağınık yerleşmelerle ilgili;
I. Alt yapı imkânlarının kısıtlı olması
II. Yerleşmelerin kapladığı alanın geniş olması
III. Meskenler arası ulaşım olanaklarının güç olması
gibi özelliklerden hangilerine ulaşılabilir?

A) Yalnız III
B) I ve II
C) I ve III
D) II ve III
E) I, II ve III

Cevap: E